

**MINA TAHAN, AGA SINA VAATA.
ERI TÄHENDUSEGA VERBIDE JA ISIKULISTE
ASESÕNADE OMANDAMISEST EESTI KEELES**

Reili Argus

Tallinna Ülikool, EE

reili.argus@tlu.ee

Kokkuvõte. Artiklis antakse ühe lapse spontaanse kõne andmestiku põhjal ülevaade isikukategooria, st nii personaalpronoomenite kui ka nendega koos esinevate verbide omandamisest eesti keeles. Vaadeldakse, mille poolest erinevad esimese isiku tegevusi väljendavad verbid teise ja kolmanda isiku omadest ja kuivõrd sobitub eesti lapse spontaanse kõne andmestik (lapse vanusest 1;4–3;0, kokku 20 tundi) Wellmanni ja Liu (2004. Scaling of theory-of-mind tasks. *Child Development* 75(2). 523–541) meeleteooria intensiivsusest mestikule vastavate verbide omandamisjärjekorraga. Uurimuse keskmes on kõik lapse finiiitverbi konstruksioonid, nende jagunemine isikuti ning verbi tähendustüübiti, vähemal määral pronoomenid, mis neis konstruksioonides esinevad. Kõige rohkem esines lapse kõnes ainsuse kolmanda isiku finiiitverbi konstruksioone, mõnevõrra vähem esimese ja hoopis vähem teise isiku konstruksioone. Finiiitverbi konstruksioonid omandab laps eri tähendusi väljendavate verbide põhjal esimeses ja teises isikus erinevalt: kõigepealt hakkab laps rääkima enda soovidest ja tegevusest ning kõige viimasena arvamusest, teise isiku puhul kasutab laps alguses kognitiivseid protsesse tähistavaid, seejärel tegevust märkivaid verbe. Teise isiku konstruksioonides esinevate verbide omandamisjärjekord kattub suures osas Wellmanni ja Liu (2004) esitatud meeleaseisundite kompleksuse skaalaga.

Märksõnad: isikukategooria omandamine, personaalpronoomenid, verbi tähendusrühmad, pöördevormid, meeleteooria, eesti keele omandamine

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.2.05>

1. Sissejuhatuseks: isikukategooria omandamisest ja meeleteoriast

Eesti keeles on isikuliste asesõnade omandamist mõnevõrra uuritud (nt Vija 2007; Vija & Pajusalu 2009), samuti on käsitletud verbide, eelkõige verbimorfoloogia omandamist (Vihman & Vija 2008; Argus 2008) ning põgusalt ka üksikuid verbirühmi, nt tuumverbide (Pajusalu jt 2004)

või *tegema*-verbi omandamisega seotut (Argus 2010). Isikukategooriat tervikuna, st nii isikulisi asesõnu kui ka verbi pöördedorme koos siiani aga eesti keele omandamise kontekstis vaadeldud ei ole. Ka teiste keelte kohta leiab äärmiselt vähe uurimusi, millele isikukategooria omandamise uurimisel toetuda, ning puuduvad isikukategooria omandamist tervikuna vaatlevad käsitlused.

Isikukategooria puhul tuleb arvestada, et tegemist ei olegi ei puhtalt leksikaalse (personaalpronoomenid) või kitsalt grammatilise (muutemorfoloogia ehk verbide muutumine isikus ja arvus) kategooriaga. Näiteks on leitud, et pronoomenite omandamine on seotud kindlate verbidega: esimese isiku pronoomenid omandavad lapsed koos verbidega *tahtma* või *vajama* (Perez-Pereira 1999: 656). Seetõttu on ka loomulik, et seni kindlates valdkondades, nagu muutemorfoloogia omandamine, kasutusel olnud teoreetiline raamistik (enamasti kasutuspõhine lähene mine) ja uurimismetoodika ei pruugi pakkuda isikukategooria omandamise uurimiseks täielikku tuge. Eesti isikuliste asesõnade omandamise uurimisel on toetutud peamiselt kognitiivsele lingvistikale (nt Pajusalu jt 2004). Kognitiivne ja keeleline areng on esimese keele omandamise protsessis tihedalt põimunud (vt Clark 2004: 472; Papafragou jt 2007: 254). Samuti on leitud, et kognitiivne ja keeleline areng on seotud lapse meeleteooria (*Theory of Mind*) arenguga (De Villiers 2007). Meeleteooria on „võime mõista teise isiku vaimset seisundit ja sellega arvestada“ (Premack & Woodruff 1978). Meeleteooria lähenemisest võikski olla keelenähtuste ja -kategooriate omandamisjärjekorra seletamisel abi seal, kus kasutuspõhistes lähenemistes olulisel kohal olevate tegurite, nagu keelendi sagedus, regulaarsus, läbipaistvus jms, mõju näha ei ole ja jäävad üle vaid pragmaatilistele teguritele rõhuvad seletused stiilis „ju on/ei ole lapsel seda vaja“ või siis „lapsel ei sobi nii öelda“.

De Villiersi ja De Villiersi (2014) järgi on meeleteooria „lapse võime mõista seda, et teistel inimestel on mingid arusaamad, uskumused, teadmised, soovid ja emotsioonid, ja need võivad lapse enda omadest erineda“. Teise tajumine algab Moode ja Barresi (2017) sõnul küll endast: igaüks eeldab, et teised on samasugused kui mina ise. Kuid on leitud, et meeleteooria seisukohalt asesõna *mina* olulist rolli ei mängi ning just asesõna *sina* on seotud areneva meeleteooriaga. Ebapiisavalt arenenud meeleteooria põhjustab *sina*-asesõna omandamise hilisust (mida kaas kõneleja arvab või mõtleb, ei oska laps ei tajuda ega ka kirjeldada) ja

mina-sina segiminekut (Mazzagio 2016: 56). Teist isikut ehk *sina* on üldiseltki vaadeldud kui suhtluse arengu olulist arenguetappi (*social understanding* lähenemine, vt nt Moode & Barresi 2017). Just asesõna *sina* ja mentaalseid protsesse tähistavate verbide omandamise vahel on leitud olulisi seoseid (Markova & Smolik 2014). Kuigi on leitud, et mentaalsete protsesside väljendamine võib olla keeliti erinev (Wellmann 2018: 738), on sellekohaseid uurimusi vähe ja olemasolevate vaadegi on pigem mõtlemise ja kultuuri seoste, mitte niivõrd keele põhine (Nisbett 2003).

Petersoni jt (2012) väitel ei arene lapse meeleteooria tervikuna ühekorraga, vaid pigem läbib selle areng kindla järjestusega etapid, st et ühe tasandi oskuse omandamise järel saab järgmine eelmisele toetuda. Wellmani ja Liu (2004) on näiteks leidnud seosed teise isiku pronoomenite ja mentaalseid seisundeid tähistavate verbide omandamise vahel ning eristanud viit eri tüüpi ja eri järjekorras omandatavat mentaalse seisundi kontrasti ehk meeleseisundit, mis võivad kuulajal ja kõnelejal erineda: kõneleja ja kuulaja erinevad soovid, uskumused/arvamused, teadmiste juurdepääs, valed ootused ja peidetud emotsioonid. Wellmani ja Liu (2004) väitel erinevad need seisundid oma komplekskuse astmelt ja omandatakse selles järjekorras: soovid (nt *sina tahad* vs. *mina tahan*) > uskumused/arvamused (nt *sina arvad* vs. *mina arvan*) > teadmiste juurdepääs (nt *sina tead* vs. *mina tean*) > valede ootuste tajumine (nt *sina arvad, et on...* vs. *mina arvan, et on ..., aga tegelikult ...*) > peidetud emotsioonid (nt *sina kardad (tegelikult)* vs. *mina kardan*).

Eelkirjeldatud meeleseisundi kontrastid annavad ühe võimaliku uurimisaluse isikukategooria ehk täpsemalt nii pronoomenite kui ka verbide omandamisjärjekorra kirjeldamisele. Nii võib oletada, et lapsed omandavad teise isiku finiiitverbi konstruktsioonid just Wellmani ja Liu (2004) esitatud meeleseisundite komplekskuse järjekorras. Tasub muidugi mees pidada, et kirjeldatud meeleseisundite ning isikukategooria omandamise uurimine tingib üsna nõudliku meetodikasutuse, kõiki mainitud meeleseisundi kontraste ei ole võimalik spontaanse kõne materjali põhjal vaadelda, nt varjatud emotsioonide ja valede ootuste uurimine eeldab katsemeetodi kasutust. Samas ei ole põhjust kahelda eelduses, et ka ainult produktsiooni ehk vastava tähendusega keelendite kasutuse põhjal on võimalik teha järeldusi vastavate meeleseisundite ja isikukategooria omandamise kohta. Samuti tuleb mees pidada, et esimese ja teise isiku konstruktsioonide kirjeldamine

ei anna isikukategooria omandamisest täit pilti: nii mõneski uurimuses on mainitud, et lapsed kasutavad eelkõige endast, aga ka teisest isikust rääkides sageli nime koos vastava pöördevormiga (vt Bates 1990, eesti keele kohta Vija 2007: 376). Seetõttu on kolmanda isiku vormi sisaldavatel konstruktsioonidel võrreldes esimese ja teise isiku omadega erinev roll: osa neist konstruktsioonidest kuuluvad sisuliselt esimese või teise isiku kohta käivate konstruktsioonide hulka.

Siinse uuringu peamine eesmärk on anda ühe lapse spontaanse kõne andmestiku põhjal kõigepealt ülevaade isikukategooria, st nii personaalpronoomenite kui ka nendega koos esinevate verbide omandamisest eesti keeles. Täpsemalt otsitakse vastuseid kahele uurimisküsimusele: 1) mille poolest erinevad esimese isiku tegevusi väljendavad verbid teise isiku omadest; 2) kuivõrd sobitub eesti lapse spontaanse kõne keele andmestik Wellmanni ja Liu (2004) väljatöötatud meeleteooria intensiivsustastmestikule vastavate verbide omandamisjärjekorraga. Seega on siinse uurimuse keskmes just finiiitverbi konstruktsioonid ja vähemal määral pronoomenid, mis neis konstruktsioonides esinevad. Uurimuse lisaeesmärk on katsetada, kuivõrd sobib kasutatud analüüsimeetod spontaanse kõne analüüsiks ning kas see võiks pakkuda metoodilisemat laadi lähtealuse järgneva(te)le suurema valimi põhis(t)ele uuringu(te)le.

2. Meetod ja analüüsialused

Andmestiku moodustab CHILDES-i eesti keele alamkorpus Zupping¹ ning analüüsitud keelematerjal (22 lindistust, tehtud umbkaudu iga kuu aja järel, kokku 20 tundi dialooge) pärineb lapse vanusest 1;4–3;0. Vaatluse alla on võetud lapse kõne kõik pöördelist verbivormi sisaldavad lausungid ning jagatud need finiiitverbi konstruktsioonideks. Kõik finiiitset verbivormi sisaldavad konstruktsioonid on omakorda jagatud vastavalt verbivormi isikule, eraldi on kodeeritud subjekti positsioonis personaalpronoomenit sisaldavad ja ilma pronoomenita konstruktsioonid. (Valede ootuste ja varjatud emotsioonide puhul jäetakse kõrvale seisundi varjatuse ja vaadeldakse selle seisundi väljendamist

1 <https://sla.talkbank.org/TBB/childes/Other/Estonian/Zupping>

lapse kõnes, nt lihtsustatult seda, millal laps hakkab üldse ootustest/uskumustest ja emotsioonidest rääkima.)

Verbe on eri uurimustes liigitatud väga erinevalt (vt nt Fellbaum & Baker 2013). Igal liigitusel on oma ja sageli teistest uurimustest erinev alus (nt verbi sagedus, aspektilisus, lausemallid, sõnamoodustus-mehhanism vm) ja seetõttu paratamatult ka piirangud (Fellbaum & Baker 2013: 707), nt aspektilisusest lähtuv liigitus ei näita erinevusi kognitiivseid protsesse ja liikumist tähistavate verbide vahel jms. Lisaks jagunevad verbid eri keeltes semantilistesse klassidesse veidi erinevalt (vt arutlust Taremaa & Tragel 2019) ja sellel võib olla mingil määral kultuuriga seotud põhjuseid, mis omakorda mõjutavad eri verbide eri ajal omandamist (Wellmann 2018: 738).

Siinne uurimus lähtub verbide liigitusel eelkõige uurimiseesmärkidest, st et keskne liigitus põhineb Wellmanni ja Liu (2004) esitatud mentaalsete seisundite kontrastidel. Et aga saada ülevaade esimese ja teise isiku omandamise seotusest üldisemalt eri tüüpi verbidega, on liigitus siiski laiem ja esmasel tasandil on verbid jagatud skaalal staatiline-dünaamiline seisunditeks ja tegevusteks (vt Murphy 2010). Mentaalsed seisundid ja tegevused on omakorda toodud muude seisundite ja tegevuste hulgast välja. Eeskujuks on siinkohal osaliselt Anneli Pajuneni (2001: 51–59) liigitus, kus on jagatud verbid kahte rühma: verbid, mis väljendavad konkreetset seisundit, tegu, sündmust, liikumist, ning verbid, mis väljendavad mentaalset seisundit, tegu, sündmust. Tegevused jagunevad kognitiivseid protsesse tähistavateks ja prototüüpseteks ehk muudeks tegevusteks. Seisundid jagunevad samuti prototüüpseteks ehk muudeks seisunditeks ja meeleseisunditeks, viimased omakorda vastavalt meeleteooria intensiivsuseastmestikule soove, arvamust/uskumust, teadmist, kohustust/võimalust ja emotsioone tähistavateks (vt tabel 1).

Kuigi kasutatud liigituse järgi on osa verbirühmi tasandi võrra üldisemad kui teised, peaks selline liigitus peegeldama ühelt poolt nii lapse kõnes esinevaid tähendusi (nt on kohustused/võimalused toodud välja eraldi rühmana, kuna moodustavad lapsega suhtlemise olulise osa, vt nt Argus 2020) ning võimaldama vaadelda Wellmanni ja Liu (2004) esitatud mentaalsete protsesside kontraste väljendavate verbide omandamist.

Tabel 1. Analüüsi aluseks olev finiiitverbi konstruktsioonide liigitus.

Dünaamilised	TEGEVUSED	Prototüüpsed e muud tegevused		Nt <i>jooksen, annad</i>
		Kognitiivsed protsessid/tegevused		Nt <i>vaatan, kuulad, ütlen</i>
Staatilised	SEISUNDID	Prototüüpsed e muud seisundid		Nt <i>olen laps</i>
		Meeleseisundid	Soovid	Nt <i>mina tahan</i>
			Kohustused/võimalused	Nt <i>sina pead minema</i>
			Arvamused/uskumused	Nt <i>ma arvan, et ...</i>
			Teadmised	Nt <i>sina tead</i>
Emotsioonid	Nt <i>mina armastan</i>			

Verbide liigitamisel märgendas autori kodeeringu kontrollimiseks teine nn testkodeerija väiksemamahulise materjalihulga (kahe tunniajase lindistuse) verbid (kokku 30 verbikonstruktsiooni) ning seejärel võrreldi kaht kodeeringut. Kodeeringud ühtisid suurel määral, ainuke erinevus tekkis verbi *maitsma* liigitamisel (moodustas 3% kõikidest topeltanalüüsitud verbidest), mille üks kodeerija oli liigitanud tegevuseks, teine kognitiivseks protsessiks. Arutelu tulemusel otsustati *maitsma*-verb liigitada siiski kognitiivsete protsesside hulka, kuna maitsmine on üks tajudest ja käsitletav seetõttu kognitiivse protsessina.

3. Isikukategooria areng ühe lapse keelekasutuses

3.1. Ülevaade finiiitverbi sisaldavatest konstruktsioonidest ja personaalpronoomenite ilmumisest lapse keelekasutusse

Vaatlusaluse lapse esimesed lausungid verbe ei sisaldanud ja kuigi esimene verbiga lausung on registreeritud lapse vanusest 1;5 (*tahan*), ilmub verbe arvestataval hulgal lapse kõneste alles alates vanusest 1;7 (vt tabel 2). Kogu keelematerjal jaotus eri isiku konstruktsioonide vahel üsna ebaühtlaselt. Kõige suurema osa kokku 2059 finiiitverbi sisaldavast konstruktsioonist moodustasid ainsuse kolmanda isiku konstruktsioonid (üle 800), mõnevõrra vähem olid esindatud ainsuse esimese isiku konstruktsioonid (peaaegu 600) ning umbes poole vähem kui

kolmanda isiku konstruktsioone oli materjalis ainsuse teise isiku finiiitverbi konstruktsioone (404). Mitmuses verbivorme, st mitmuse kolme isiku konstruktsioone oli materjalis oluliselt vähem ja need moodustasid veidi rohkem kui 10% kõikidest finiiitverbi konstruktsioonidest. Kõige sagedasem mitmuse vorm oli esimene pööre, kõige vähem leidis mitmuse teise pöörde vorme.

Tabel 2. Keelematerjalis esinenud verbikonstruktsioonide jaotumine ainsuse (SG) ja mitmuse (PL) isikute kaupa (absoluutarvud, sulgudes personaalpronoomenit sisaldavate konstruktsioonide arv).

Lapse vanus	1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL	Kokku
1;3	0	0	0	0	0	0	0
1;4	0	0	0	0	0	0	0
1;5	1 (0)	0	0	0	0	0	1 (0)
1;6	0	0	0	0	0	0	0
1;7	12 (1)	21 (0)	155 (4)	0	0	1 (0)	189 (5)
1;8	6 (1)	8 (0)	70 (0)	0	0	2 (0)	86 (1)
1;9	64 (11)	21 (3)	65 (1)	6 (3)	0	12 (1)	166 (21)
1;10	33 (11)	15 (0)	60 (0)	6 (0)	0	1 (0)	116 (11)
1;11	6 (1)	2 (0)	33 (0)	3 (2)	0	0	44 (3)
2;0	52 (10)	18 (4)	35 (0)	2 (0)	0	11 (4)	118 (18)
2;1	13 (9)	21 (4)	29 (1)	1 (1)	1 (1)	5 (1)	70 (17)
2;2	21 (11)	26 (4)	17 (2)	11 (0)	0	1 (1)	76 (18)
2;3	51 (31)	10 (2)	55 (8)	8 (0)	0	9 (2)	133 (43)
2;4	22 (17)	23 (1)	18 (1)	2 (0)	2 (2)	6 (1)	73 (22)
2;5	36 (23)	23 (3)	44 (10)	4 (0)	0	0	107 (36)
2;6	71 (36)	35 (8)	59 (3)	23 (2)	7 (1)	4 (1)	199 (51)
2;7	23 (15)	56 (3)	20 (0)	17 (0)	0	3 (0)	119 (18)
2;8	25 (20)	19 (11)	21 (5)	11 (2)	1 (1)	1 (1)	78 (40)
2;9	39 (32)	13 (1)	15 (12)	36 (3)	6 (0)	1 (1)	110 (49)
2;10	53 (29)	25 (12)	36 (2)	7 (2)	0	6 (0)	127 (45)
2;11	17 (14)	51 (10)	42 (3)	42 (3)	1 (0)	2 (0)	155 (30)
3;0	37 (31)	17 (4)	28 (0)	8 (5)	0	2 (0)	92 (40)
Kokku:	582 (303)	404 (70)	802 (52)	187 (23)	18 (5)	66 (15)	2059 (468)

Vaadeldes kogu keelematerjali jaotumist isikuti, on näha, et ainsuse kolmanda isiku konstruktsioonid moodustasid peaaegu 40% kõigist finiiitverbi konstruktsioonidest. Neist omakorda 10% oli selliseid, kus laps viitas kolmandas pöördes verbivormi ja nimega iseendale. Seega ei näita verbivormi järgi konstruktsioonide jaotamine päris täpselt seda, kellele eri vormivahendeid kasutades tegelikult viidatakse.

Üldjuhul tekivad lapse keelekasutusse ilma pronoomenita, ainult verbi pöördevormi sisaldavad lausungid enne kui pronoomeniga lausungid. Ainult esimese pöörde puhul paistab olevat nii, et pronoomeniga konstruktsioon tuleb kas varem (ainsuse 1. pööre) või siis samal ajal kui pronoomenita konstruktsioon (mitmuse 1. pööre).

Veidi vähem kui neljandik kõikidest finiiitverbi konstruktsioonidest sisaldas subjekti positsioonis personaalpronoomenit. Ainsuse esimese isiku konstruktsioonidest rohkem kui pooltes (52%) kasutas laps pronoomenit *mina* (45 korral) või *ma* (122 korral), teise isiku puhul on pronoomenit sisaldavate konstruktsioonide osakaal ainult 17%, kolmanda isiku puhul veelgi väiksem, 6%. Seega, kuigi lapse kõnes leidis kõige rohkem kolmanda isiku finiiitverbi konstruktsioone, kasutab ta personaalpronoomenit kõige sagedamini hoopis esimese isiku konstruktsioonides ehk endast rääkides.

Esimene personaalpronoomeniga konstruktsioon on registreeritud lindistuses, mis on tehtud lapse vanuses 1;7: *mina tagad* [= tahan] *ola* [= oleks] *kokk* [= kork] *üljes* [= küljes]. Selles konstruktsioonis on verbi pöördelõpp aga mitte esimese, vaid teise pöörde oma. Samast vanusest võib leida ka pronoomenit *ta* ja 3. pöördes verbivormi sisaldavad konstruktsioonid, mida laps kasutab tegelikult enda tegevuse kirjeldamiseks: *ta pühib äla* [= ära] ja *ta tiikib* [= triigib]. Seega ei saa vaatlusaluse lapse puhul väita, et vahetusse lähevad just esimese ja teise pöörde asesõnad, vaid pigem on vahetused üsna juhuslikud ja nii personaalpronoomeni kui ka verbi pöördevormide kasutus vaatlusperioodi alguses veel tervikuna ebakindel.

Vanusest 1;8 on aga pärit juba päris korrektne personaalpronoomeni ja verbi pöördevormi kasutus: *kus on ati* [=asi] *mina ei äe* [= näe]. Samas ei saa sellest näitest järeldada oskust kasutada esimese pöörde lõppu, sest eitaval vormil seda lõppu ei ole. Kuu hiljem, vanuses 1;9, oskab laps kasutada ka teisi ainsuse isiku pronoomeneid ja verbivorme: *mis sa emme teed?*; *ta muutab* [=teeb muu].

Samast vanusest on registreeritud esimene mitmuse pronoomen: *meie kiigume*. Laps kasutab samas lindistuses esimest korda ka mitmuse kolmanda isiku konstruktsiooni, kuid verbi pöördelõpp on ainsuse kolmanda isiku oma: *mis nad teeb*. Seega on näha, et n-ö uue isiku omandamisel esineb pöördelõpu valikul veel ebakindlust.

Esimene mitmuse teise pöörde verbivormi ja pronoomenit sisaldav konstruktsioon leidub materjalis alles lindistuses, mis on tehtud lapse vanuses 2;4: *te kääsite [= käisite] minu sünnipäeval onju*. Seega võib öelda, et mitmuse teine isik on nii harv kui ka suhteliselt hilja omandatud.

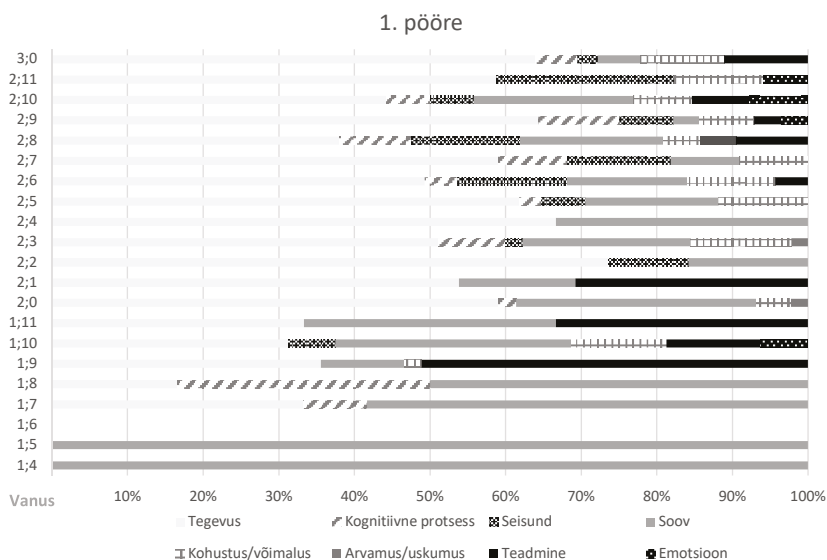
3.2. Finiitverbi konstruktsioonide jaotumine tegevusi ja seisundeid väljendavatesse verbirühmadesse

Esimene **esimese isiku vormi** sisaldav lausung on registreeritud lapse vanusest 1;4 (*tahan*). Vanusest 1;7 lisanduvad *tahtma*-verbi konstruktsioonidele tegevust väljendavate verbidega konstruktsioonid. Õige pöördelõpu valimine valmistab lapsele esialgu veel probleeme, nt EMA: *sina juba teed tähti*. LAPS: *teeb* [=teen]. Näitest ilmneb ka, et tegemist ei ole ekolaaliaga (*echolalia*, vt Mazzagio 2016: 57) ehk nähtusega, kus laps kordab ema öeldud pronoomenit muutmata kujul järele.

Põhjus, miks laps kasutab kolmanda pöörde lõppu, võib olla see, et sel perioodil räägibki ta endast veel väga sageli nime ja kolmanda pöörde vormi abil, nt *Ida [=Linda] teeb ka* (1;7). Esimese pöörde lõpp ei paista sel perioodil ka omandatud olevat, kuigi verbist kasutab laps korrektset tüvevarianti: *älle* [= jälle] *tegi* [= tegin] *apa* [= saavad] (1;7). Esimese pöörde lõpp on selgelt olemas alles vanuses 1;9 *ma panen menikold* [= mõnikord] *kaane* [= küünla]. Vanusest 1;9 ilmub lapse kõnesse ka *teadma*-verb: *mina ei tea mis*. Kõik selle verbi kasutused on eitavas kõnes, st et laps räägib ainult sellest, mida ta ei tea, ja mitte sellest, mida teab.

Joonis 1 esitab kõik lapse kasutatud esimese isiku finiiitverbi konstruktsioonid eri verbirühmade kaupa. Jooniselt on näha, et esimestes lindistustes on esimese isiku vorme kasutatud ainult soovi väljendamiseks. Seejärel lisanduvad vanuses 1;9 tegevust ja kognitiivseid protsesse väljendavad verbid: *kus on ati* [=asi] *mina ei äe* [= näe]. Tegevused jäävad kuni vaatlusperioodi lõpuni kõige sagedasemateks esimese isiku finiiitverbi konstruktsioonideks. Esimene kohustust väljendav esimese

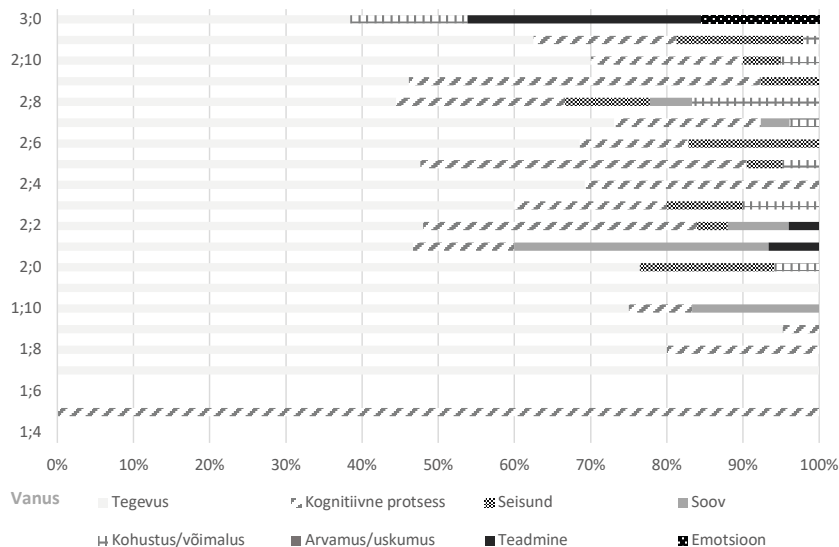
isiku konstruksioon ilmub vanuses 1;8: *mina ei aa* [=saa], ning emotsiooni väljendav konstruksioon vanuses 1;10: *mina kaldan* [= kardan] *keekust* [= kiiku]. Arvamust märkivaid konstruksioone oli materjalis kokku ainult kolm, esimene ilmus vanuses 2;0: *mõtten* [= mõtlen] *opis* [= hoopis] *seda*, *arvama*-verbiga konstruksioon on registreeritud vanusest 2;3: *ma ajvan* [= arvan] *et minu tehlon* [= telefon] *on si* [= siin]. Kõikide esimese isiku konstruksioonide hulgas oli ainult üks küsimus: *Kus mina istun?* (vanuses 2;1).

Joonis 1. Esimese isiku finiiiverbi konstruksioonide jaotumine verbi tähendusrühmadesse.

Esimene **teise isiku** konstruksioon ilmub lapse vanuses 1;5: *(v)aata pall*. See on ka ainuke selles lindiistuses leiduv teist isikut tähistav finiiiverb. Kaks kuud hiljem, vanuses 1;7 kasutab laps mitut teise isiku konstruksiooni, kuid need tähistavad kõik tegevust: *pane kinni*. Tegevus jääbki päris mitmeks kuuks valdavaks tähenduseks, mida laps teise isiku konstruksioonidega väljendab (vt joonis 2).

2. pööre

Joonis 2. Teise isiku finitiverbi konstruktsioonide jaotumine verbi tähendusrühmadesse.

Teise isiku konstruktsioonide hulgas on selgelt ülekaalus (80%) need, mis sisaldavad imperatiivvormis verbi, kümnendik lausungitest olid väited ja ülejäänud kümnendik küsimused. *Tahtma*-verb, mis esimese isiku konstruktsioonides esines soovidena, oli teise isiku puhul enamasti küsimustes: *taha* [= tahad] *teda* [= seda] *äkki?* (1;10). Imperatiivvormis lausungites kasutas laps kas tegevust või kognitiivset protsessi tähistavaid verbe (*pane siia!*, *vaata seda!*).

Kui esimese isiku konstruktsioonides ei olnud kognitiivseid protsesse tähistavad verbid kuigi sagedased, siis teise isiku puhul on need tegevuste järel sageduselt teisel kohal (vanuses 2;2: *Paul vaata kui kena ma olen*).

Esimene seisundit tähistav verb ilmub teise isiku konstruktsioonidesse vanuses 2;0: *aga sa oskad*. Ka esimene modalsust, täpsemalt võimalust väljendav verb on registreeritud samast vanusest: *sina võid*. Teadmist märkiv verb ilmub lapse teise isiku konstruktsioonidesse vanuses 2;1: *kas sa teasid* [= teadsid]. Emotsioone tähistavaid teise isiku konstruktsioone leidis kogu materjalis ainult kaks ja need ilmusid vanuses 3;0: *kui sa kaldada* [= kardad] *pimedust siis oled natuke minu teku* [= teki] *all*.

Üldiselt on näha, et teise isiku konstruktsioonide verbivalik on oluliselt kitsam kui esimese isiku konstruktsioonide oma, suurima hulga moodustavad tegevust märkivad verbid, sageduselt järgmine rühm on kognitiivseid protsesse tähistavad verbid, ülejäänud verbi tähendusrühmade verbe leidub väga vähe, arvamust ja uskumist tähistavaid verbe laps vaatlusalusel perioodil teise isiku konstruktsioonides ei kasutanud. Võrreldes esimese isikuga on teise isiku konstruktsioonides palju vähem soove väljendavaid verbe. Üsna ühesuuruse osa moodustavad nii esimeses kui ka teises isikus prototüüpeid seisundeid (*olema*-verbiga väljendatud) tähistavad konstruktsioonid.

Personaalpronoomenit sisaldavad konstruktsioonid jaotuvad peaaegu võrdselt eri tüüpi verbirühmadesse, st et ei ole märgata tendentsi, nagu kasutaks mingi kindla tähendusega verbi puhul laps kindlasti pronoomenit või vastupidi.

Vaadeldes teise isiku konstruktsioone, torkab silma, et neis on sageli (14% kõikidest teise isiku konstruktsioonidest) kasutusel üte. Laps pöördub kõige sagedamini ema (kõige tavalisem vestluspartner lindistustes), aga ka teiste kaaskõnelejate poole, nt vanuses 2;9: *püsi paigal Eddy* ja vanuses 2;10: *issi kas sa tood mulle uue kelgu linnast?*. Vaatlusperioodi alguses kasutas laps ütet sagedamini, vanusest 2;0 alates leidub üttega konstruktsioone järjest vähem.

4. Arutlus ja kokkuvõte

Lapse lausungid jagunevad eri isikut väljendavate konstruktsioonide vahel ebaühtlaselt: kõige vähem leidis mitmuse teise isiku konstruktsioone ning kõige suurema osa moodustasid kolmanda isiku konstruktsioonid. Rohkem kui kümnendik kolmanda isiku konstruktsioonidest oli kasutusel aga kõnelejale endale viitamiseks. Selliste konstruktsioonide hulk ei ole kogu vaatlusperioodi vältel siiski ühesugune: kui alguses moodustavad need kolmanda pöörde konstruktsioonidest suurema osa, siis alates vanusest 2;0 nende hulk väheneb oluliselt ning vanusest 2;6 laps enam kolmanda pöörde vorme endale viitamiseks ei kasuta. Üleminek nime ja kolmanda pöörde konstruktsioonidelt personaalpronoomeni ja esimeses pöördes verbivormi konstruktsioonidele toimub sujuvalt: pronoomeniga esimeses pöördes konstruktsioonid on kasutusel juba vanusest 1;9, kuid tasapisi nende hulk suureneb ning kolmandas pöördes konstruktsioonide oma väheneb.

Kuigi laps kasutab omandamise algfaasis endale viitamisel nime ja kolmandas pöördes verbivormi, on esimese isiku pronoomenid ikkagi kõige sagedasemad ning moodustavad 65% kõikidest materjalis esinenud subjekti positsioonis pronoomenitest.

Pronoomenite omandamisjärjekorra kohta saadud tulemused kattuvad suures osas varasemate eesti pronoomenite omandamiskäigu kirjeldustega. Maigi Vija (2007: 35) järgi ilmuvad 1. ja 2. isiku pronoomenid lastekeelde enam-vähem samal ajal ja nende kasutused on alguses ebakindlad ning esialgu viitab laps endale veel nimega. Siinse materjali põhjal võib öelda, et esimese ja kolmanda isiku pronoomeneid hakkab laps kasutama enam-vähem samas vanuses, veidi hiljem ilmuvad esimesed teise isiku pronoomenid, kõik kolm ainsuse pronoomenit on lapse kõnest leitavad enne kaheaastaseks saamist. Esimesed kasutusjuhud demonstreerivad aga sarnaselt Vija tulemutega teatavat ebakindlust: laps kasutab endale viitamisel kord esimese isiku pronoomenit koos teise isiku lõpuga, siis kolmanda isiku pronoomenit *ta* koos kolmanda pöörde lõpuga. Kui lapse keelekasutusse ilmub mitmuse kolmanda isiku pronoomen *nad*, on ka see esialgu kasutusel vale pöördelõpuga (ainsuse kolmanda pöörde lõpp).

Mazzagio (2016: 56) väitel esineb laste keelekasutuses kaht tüüpi pronoomenikasutusvigu: pronoomenite vältimist ja pronoomenite vahetust (teise isiku pronoomeni kasutust esimese isiku kontekstis). Siinse materjali põhjal võib väita, et pronoomenite vältimist küll esines, nt kasutas laps alguses endale viitamisel nime ja kolmanda pöörde vormi ning mõningal määral ka teisele isikule viitamisel kolmanda pöörde vorme (nt *emme toob* 1;7), kuid esimese ja teise isiku süsteemset asendust materjalis täheldada siiski ei saa. Seega, ei ole märgata mitte seda, et laps vahetaks süsteemselt ära esimese ja teise isiku pronoomeni, vaid ebakindlust esineb omandamise algfaasis mitmes eri suunas ja iga kord, kui laps mingi isiku konstruktsiooni alles kasutama hakkab.

Üldine pronoomenite omandamisjärjekord eesti keeles paistab kattuvat ka teiste keelte andmetega (vt teiste keelte ülevaadet Chiat 1986): esimesena omandatakse ainsuse esimese pöörde, seejärel kolmanda pöörde pronoomen. Sarnaselt varasemate andmetega on vaatlusalusel eesti lapsel kolmeaastaseks saamisel esimese ja teise isiku pronoomenid omandatud, st et need esinevad eri kontekstides ning on kasutatud veatult (Rozendaal & Baker 2010).

Kui esimese isiku puhul oli personaalpronoomeni ja esimese pöörde vormi omamoodi eelkäijaks nime ja kolmanda pöörde ühend, siis teise isiku puhul paistab last aitavat üte: ütet sisaldavad teise isiku konstruktsioonid on vaatlusperioodi alguses palju sagedasemad kui vaatlusperioodi lõpus.

Verbi tähendusrühmiti jagunevad finiiitverbi konstruktsioonid esimese ja teise isiku vahel üksjagu erinevalt: kui esimese isiku puhul leidub lapse kõnes kõige enam soove ja tegevusi, siis teise isiku puhul kognitiivseid protsesse ja tegevusi väljendavaid verbe. Esimese isiku puhul on näha suuremat hulka eri tüüpi verbe, teise isiku konstruktsioonide verbivalik on piiratum ja tegevused moodustavad neist konstruktsioonidest suurima osa.

Vaadeldes pronoomenikasutust eri verbirühmades, torkab silma, et seisundeid väljendavates konstruktsioonides kasutab laps mõnevõrra sagedamini personaalpronoomenit, seda nii ainsuse esimeses kui ka teises isikus (nt *sina oled ikka emme* 2;11, *ma olen emme* 2;11). Ülejäänud pronoomenit sisaldavad verbikonstruktsioonid jagunevad suhteliselt ühtlaselt eri tähendusrühmade vahel.

Finiitverbi konstruktsioonid omandab laps eri tähendusi väljendavate verbide põhjal esimeses ja teises isikus üsna erinevalt.

Tabel 3. Eri tüüpi verbide omandamise järjekord esimese ja teise isiku konstruktsioonides võrrelduna Wellmanni ja Liu (2004) andmetega.

1. isik	2. isik	Wellmanni ja Liu (2004) esitatud järjekord
soov	kognitiivne protsess (enamasti nägemine ja rääkimine)	soov
tegevus	tegevus	uskumused/arvamused
kognitiivne protsess (enamasti vaatamine)	soov	teadmiste juurdepääs
teadmine	seisund	valede ootuste tajumine
kohustus/võimalus	kohustus/võimalus	(peidetud) emotsioonid
seisund	teadmine	
emotsioon	emotsioon	
arvamus		

Esimese isiku tegevuste tähistamiseks kasutas laps esialgu eri tähendusrühmade verbe tabelis 3 esitatud järjekorras. Teise isiku konstruktsioonides alustas laps kognitiivsete protsesside väljendamisega (enamasti nägemine ja rääkimine), kõige viimasena ilmus emotsiooni väljendav verb. Seega, kõigepealt hakkab laps rääkima enda puhul soovidest ja tegevusest ning kõige viimasena arvamusest. Teise isiku puhul kasutab laps kõigepealt kuulaja tähelepanu püüdmist ehk kognitiivseid protsesse tähistavaid verbe (*vaata, kuula*, st enamasti imperatiivis), seejärel suunab kuulaja tegevust (imperatiivis tegevust tähistavad verbid). Soovid tulevad teise isiku konstruktsioonidesse üldjuhul küsimuse kujul ning teise isiku emotsioonidest räägib laps alles vaatlusperioodi lõpus ja siiski ainult kahel korral. Kohustustest ja võimalustest räägib laps kolm korda sagedamini enda kui teise isiku tegevustega seoses. Teise isiku arvamusi laps ei väljenda.

Võrreldes saadud tulemusi Wellmanni ja Liu (2004) esitatud meeleseisundite kontrastide komplekskuse skaalaga, ühtib järjekord soovide omandamises, need on Wellmannil ja Liul esimesena omandatava kontrastina esitatud ning ka siin vaadeldud lapse materjalis on teise isiku konstruktsioonides soovid olemas varakult. Teise isiku puhul laps uskumist või arvamist väljendavaid finiiitverbe ei kasuta (nende omandamine peaks Wellmanni ja Liu järgi järgnema soovide omandamisele). Teadmist tähistavad verbid ilmuvad vaadeldud eesti lapsel enne kui emotsioone tähistavad verbid ja selles osas kattub järjekord Wellmanni ja Liu esitatuga. Seega võib öelda, et üldisemas vaates kattub eesti lapse teise isiku konstruktsioonide verbi tähendustüüpide omandamisjärjekord suurel määral Wellmanni ja Liu meeleseisundite kontrastide komplekskuse järjekorraga: skaala algus (soovid) ja lõpp (emotsioonid) on samad, skaala keskel esineb erisusi. Tuleb aga arvestada, et kuna materjalis leidis ainult üksikuid teise isiku, st kuulaja teadmisi ja uskumusi või arvamusi väljendavaid konstruktsioone, oleks kindlate üldistuste tegemine siinkohal ennatlik.

Lisaks meeleseisundite eri komplekskuse määrale, mis omandamisjärjekorda mõjutas, ilmnas materjalist pragmaatilisemat laadi mõjureid. Nii näiteks on näha, et teise isiku konstruktsioonides domineerivad imperatiivivormis tegevusi ja kognitiivseid protsesse tähistavad verbid, st et suur osa teise isiku konstruktsioonidest on kasutusel vestluspartneri tegevuse suunamiseks. Esimese isiku konstruktsioone kasutab aga laps suuresti enda soovide väljendamiseks. Samuti paistab, et verbide

jaotumist eri tähendusrühmade vahel võivad mõjutada ka sotsio-kultuurilised tegurid: on teemasid, mida lapsekeskses argisituatsioonis lihtsalt ei arutata, näiteks ei ole väga sage emotsioonidest kõnelemine (seda nii enda kui ka kaasvestleja puhul) ning samuti ilmselt ei eeldata, et väikelaps väljendab sageli enda arvamusi või uskumusi. Igal juhul ei võimalda sinne materjal otsustada, kas laps ei räägi neist asjadest, sest meeleteooria ei ole veel arenenud või on mängus ka üldised kultuurilised tegurid – see, et neist asjadest (mida keegi tunneb, usub, arwab) üldse räägitakse tavaliselt vähe.

Ühe lapse spontaanse kõne analüüs andis siinkohal ainult esmase ja üldisema arusaama, kuidas võib olla seotud personaalpronoomenite ja eri tähendusega verbide omandamine ehk mil viisil toimub eesti keeles isikukategooria omandamine. Kasutatud analüüsimeetod ehk finiiitverbi konstruktsioonide vaatlemine andis ühelt poolt võimaluse näha, kas ja kuivõrd on eri tähendusega verbid seotud kindla isiku omandamisega, kuid juhtis tähelepanu ka mõnele grammatilisele ja pragmaatilisele üksikasjale, mis samuti isikukategooria omandamist mõjutavad. Igal juhul võimaldab kasutatud meetodi rakendamine suurema hulga materjali analüüsimiseks leida vastuseid vähemalt osale siin vastuseta jäänud küsimustest.

Kirjandus

- Argus, Reili. 2008. *Eesti keele muitemorfoloogia omandamine*. Tallinna ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 19. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Argus, Reili. 2010. Mida teeb *tegema*-verb hoidjakeeles. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri ESUKA / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics JEFUL* 2. 17–34. <https://doi.org/10.12697/jeful.2010.1.2.02>.
- Argus, Reili. 2020. Acquisition of requests in Estonian. In Ursula Stephany & Ayhan Akku-Koç, (eds.), *Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective*. Berlin: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9781501504457-009>.
- Bates, Elisabeth. 1990. Language about me and you: Pronominal reference and the emerging concept of self. In Cicchetti D., Beeghly M. (eds.), *The self in transition: Infancy to childhood*, 165–182. University of Chicago Press.
- Chiat, Shula. 1986. Personal pronouns. In Paul Fletcher & Michael Garman (eds.), *Language acquisition: studies in first language acquisition, 2nd Ed.*, 339–355. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511620683.020>.
- Clark, Eve. 2004. How language acquisition builds on cognitive development. *Trends in Cognitive Sciences* 8(10). 472–478. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.08.012>.

- Fellbaum, Christiane & Collin F. Baker. 2013. Comparing and harmonizing different verb classifications in light of a semantic annotation task. *Thoughts on Typologies: Different Perspectives on Verb Classifications* 51(4). 707–728. <https://doi.org/10.1515/ling-2013-0025>.
- Markova, Gabriela & Filip Smolík. 2014. What do you think? The relationship between person reference and communication about the mind in toddlers. *Social Development* 23(01). 61–79. <https://doi.org/10.1111/sode.12044>.
- Mazzagio, Greta. 2016. The Theory of Mind's role in pronoun acquisition: The phenomenon of pronoun reversal in typically developing children. *Studies in the Linguistic Sciences* 2016. 55–69. <https://hdl.handle.net/2142/101447>.
- Moode, Chris & John Barresi. 2017. The Role of Second-Person Information in the Development of Social Understanding. *Frontiers in Psychology* 8. 1667. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01667>.
- Murphy, Lynne M. 2010. *Lexical Meaning*. USA: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511780684>.
- Nisbett, Richard E. 2003. *The geography of thought: How Asians and westerners think differently...and why*. New York, NY: Free Press.
- Pajunen, Anneli 2001. *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pajusalu, Renate, Ilona Tragel, Ann Veismann & Maigi Vija. 2004. *Tuumsõnade semantikat ja pragmaatikat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/40738>.
- Papafragou, Anna, Peggy Li, Youngon Choi & Chung-hye Han. 2007. Evidentiality in language and cognition. *Cognition* 103(2). 253–299. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2006.04.001>.
- Perez-Pereira, Miguel. 1999. Deixis, personal reference, and the use of pronouns by blind children. *Journal of Child Language* 26(3). 655–680. <https://doi.org/10.1017/S0305000999003955>.
- Peterson, Candida C., Henry M. Wellman & Virginia Slaughter. 2012. The mind behind the message: Advancing theory-of-mind scales for typically developing children, and those with deafness, autism, or Asperger syndrome. *Child Development* 83(2). 469–485. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01728.x>.
- Premack, David & Guy Woodruff. 1978. Chimpanzee problem-solving: A test for comprehension. *Science* 202(4367). 532–535. <https://doi.org/10.1126/science.705342>.
- Rozendaal, Margot & Anne Baker. 2010. The acquisition of reference: Pragmatic aspects and the influence of language input. *Journal of Pragmatics* 42(7). 1866–1879. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.05.013>.
- Taremaa, Piia & Ilona Tragel. 2019. Eesti keele verbide semantilise liigitamisest. *Keel ja Kirjandus* 3. 207–222. <https://doi.org/10.54013/kk736a4>.
- Vihman, Marylin M. & Vija, Maigi. 2008 The acquisition of verbal inflection in Estonian. In Natalia Gagarina & Insa Gülzow (eds.), *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages*. *Studies in Theoretical Psycholinguistics* 33, 269–295. Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4335-2_11.

- Vija, Maigi. 2007. Pronoomenid lapsekeeles: mõnda *mina* ja *sina* omandamisest. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 3. 373–384. <https://doi.org/10.5128/ERYa3.24>.
- Vija, Maigi & Renate Pajusalu. 2009. Pronouns in Estonian Child Language. *Ad verba liberorum: Linguistics & Pedagogy & Psychology* 1(1). 23–31. <https://doi.org/10.2478/v10196-011-0003-4>.
- Villiers, Jill de. 2007. The interface of language and theory of mind. *Lingua* 117. 1858–1878. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2006.11.006>.
- Villiers, Jill de & Peter de Villiers. 2014. The Role of Language in Theory of Mind Development. *Topics in Language Disorders* 34(4). 313–328. <https://doi.org/10.1097/TLD.000000000000037>.
- Wellman, Henry M. 2018. Theory of mind: The state of the art. *European Journal of Developmental Psychology* 15(6). 728–755. <https://doi.org/10.1080/17405629.2018.1435413>.
- Wellman, Henry & David Liu. 2004. Scaling of theory-of-mind tasks. *Child Development* 75(2). 523–541. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00691.x>.

Abstract. Reili Argus. *I want but you look. The acquisition of different verb classes and personal pronouns in Estonian.* The article gives an overview of the acquisition of the person category, i.e. both personal pronouns and verbs occurring with them, in Estonian on the basis of spontaneous speech data (20 hours in total) of an Estonian child (age 1;4–3;0). The main goal of the study is to examine how first-person constructions differ from second- and third-person constructions concerning the semantics of a verb. All verbs in 1SG and 2SG are divided into semantic classes (actions, states, desires/wishes, beliefs, knowledge, emotions, sensory perception) using the division based partly on Wellmann’s and Liu’s (2004. Scaling of theory-of-mind tasks. *Child Development* 75(2). 523–541) scale of complexity of mental states. Third person constructions form the biggest part in the child’s speech, the amount of first person constructions is smaller in some extent and second person constructions were used with lesser frequency. The child acquires different verbs in different person constructions: first the child starts to talk about his own desires and actions, the verbs for knowing and emotions emerge late. In the second person constructions, the child first uses verbs denoting cognitive processes, then emerge verbs for actions. The order of acquisition of verbs in second-person constructions largely coincides with the scale of increasing complexity of mental states provided by Wellmann and Liu (2004).

Keywords: acquisition of person category, personal pronouns, semantic verb classes, verb inflection forms, Theory of Mind, acquisition of Estonian